

A. ŠKĖMAI – 40 METŲ

Rašytojui, dramaturgui, režisoriui A. Škėmai suejo 40 m. amžiaus. Teatro, dramos reikalai pas mus prašosi didesnio dėmesio. Todėl sukakties proga kreipėmės į A. Škėmą, prašydami jo autobiografinių žinių ir patiekdami keletą klausimų. Gautąją medžiagą čia ir spausdiname.

Draugo Red.

Esu gimęs du kartus. Oficiali gimimo data: 1911 m. lapkričio 29. Tikroji – 1910 m. lapkričio 29 d. Du kartus mane pagimdė mano tėvas, nutaręs ilgiau pasinaudoti vaikų priedu. Neturėjau metrikų, jie liko gimimo vietoje, Lenkijoje, Lodzės mieste, kur mano tėvas, rusų įsakytas, mokytojavo ir, tuo būdu, šią kuklią valdžios apgavystę legalizavo Kaišiadorių valsčiaus valdyba.

Pirmieji kūdikystės prisiminimai nėra per daug dramatiški. Karlsbado kurorte (ten mano motina gydė inkstus) vienas simpatingas austras davė man vyšnių, mes važiovome keltuvu į kažkokį apyaukštį kalną. Labai bijojau žmogaus kaukolės, kurią tėvas slėpė spintoje (jis buvo gamtininkas) ir retkarčiais rodydavo kaip diržo pakaitalą. Kiek vėliau kas rytą jis užvoždavo ant manęs šalto vandens kibirą ir valgydino rūgščiu pienu. Todėl nebijojau slogų, turiu gerą virškinimą, ir mano dešinė koja nereaguoja į gydytojo tauskėjimus plaktuku.

Kiek dramatiškesnė mano vaikystė Rusijoje, į kurią pabėgome Pirmajam pasauliniam karui prasidėjus. Karo metu mane gąsdino baisiais filmais ir vaikų žaidimais Voronežo mieste. Prisimenu Stenką Raziną, kuris įmetė į vandenį gražią karalaitę, ir šviesiaplaukį berniuką, kuris reikalavo, kad išgerčiau stiklinaitę smėlio.

Revoliucijos metu gyvenome Ukrainoje. Vieną vakarą į mūsų butą įsiveržė girti raudonieji, vos nenušovė tėvo ir buvo nusiteikę išprievartauti motiną. Šią nemalonią mūsų šeimai situaciją pakreipė į gerąją pusę vienas latvis. Mano žaidimai tarpo revoliucijos paunksmėje. Mes, vaikai, sukdavome gatvėje ant žibintų pakartus baltųjų karininkus ir subtiliai keikėmės. Mes valgėme žmychą (saulėgražų sėmenų liekanos, iš kurių išspaudžiamas aliejus), supuvusius obuolius ir kitką. Mes vogėme bulves, ir vienas ūkininkas mirtinai užpliekė lazda vieną mano sėbrą.

Į Lietuvą mūsų šeima grįžo 1921 m. Netrukus man iškrito pusė dantų (gal nuo žmycho). Netrukus nustojau savo motinos. Ją mylėjau. Ji mokė mane kalbų ir vakarais pasakodavo keistas improvizacijas. Mano motina neišlaikė revoliucijos meto. Ji išėjo iš proto. Baigiau keturklasę Radviliškyje ir „Aušros“ gimnaziją Kaune. Tik per išleidžiamuosius egzaminus išvengiau pataisos iš matematikos. Skačiau Kantą, Schopenhauerį, Bebutovą, E. Wallace ir kt.

Baigęs gimnaziją, 1929 m. įstojau į medicinos fakultetą, nes nutariau būti praktiškas. Deja, iš medicinos teišnešiau meilę lavonams, kas ir šiandien atsiliepia mano kūryboje. Tada pasukau teisės ktyptimi. Negaudamas tarnybos (buvau nepatikimas), duoną bei teisę į pramogas užsidirbdavau abejotinai teisėtais būdais: lošiau kortomis, biliardu ir žygiuodavau iškilingose laidotuvėse šalia karsto, apsvilkęs gedulingais rūbais su žibintu rankose. Už tai man mokėjo 5 litus, ir netrukus įstojau į F. Sipavičiaus vedamą dramos studiją. 1936 m. buvau priimtas į Kauno valstybinį dramos teatrą. Vaidinau vyrukus su alebardomis, padėklais, jaunuoliškus senius, žiogus, kiškius ir kitokius faunos bei homo sapiens atstovus. 1938 m. vedžiau Janiną Škėmienę. Jai esu dėkingas už visokeriopą paramą studijuoti teatro meną. 1940 m. įsigijau dukterį Kristiną. Tais pačiais metais mano atlyginimas jau siekė 120 litų per

mėnesį. Gerai, kad Kultūros departamento dr. A. Juškos ir rež. R. Juknevičiaus pastangomis buvo įkurtas Vilniaus valstybinis dramos teatras. R. Juknevičius patikėjo man svarbesnius vaidmenis ir patarė lavintis režisūroje. Tuoj pat Vilniaus teatrą užgriuvo pirmasis bolševikmetis. Šiaip taip laviravau tarp baimės ir nuovargio. Su aktorium J. Gustaičiu redagavau sieninį teatro laikraštį. Vieną dieną buvau įspėtas tūlos draugės Zinos dėl humoristinio laikraščio redagavimo. Iš jos tono supratau, kad bolševizmas ne juokai. Išvežimų dieną vaidinau linksmą vaidmenį spektaklyje vaikams. Salėje buvo keli žiūrovai. Užkulisyje – mirtina tyła. Gatvėje stovėjo sunkvežimis, į kurį sugrūdo surištomis rankomis du puikius vyrus, teatro darbininkus. Šis momentas galutinai mane įtikino grotesko ir tragizmo paralelizmu. Tuoj pat su žmona išvykau į A. Panemunę (pas mano tėvą, kurs globojo Kristiną) ir apie savaitę šaudžiau į besivalkiojančius apylinkėse bolševikus. Šaudžiau nevikriai, bet su pakankamu civiliokui entuziazmu.

Vokietmečiu Vilniaus Teatre pastačiau *Fodoro Lopšinę*, Alanto *Buhalterijos klaidą*, „Vaidilos“ Teatre – Appelio *Gertrūdą* ir suvaidinau eilę vaidmenų. 1943 m. mano pirmoji pjesė *Julijana* buvo įtraukta į Vilniaus teatro repertuarą, bet vokiečių cenzūra jos nepraleido, apkaltindama formalizmu.

1944 m. kartu su šeima sėdėjau prie Kybartų akt. J. Palubinsko giminių globojamas ir laukiau – dievai žino ko. Ten pat man paaiškėjo, kad mano heroizmas ribotas. Vienas buvęs lietuviškos kariuomenės kapitonas pasiūlė man keliauti į Žemaitiją, pas besiorganizuojančius partizanus. Neišlaikiau šito žygio ir su šeima atsidūriau Vokietijoje. Todėl skeptiškai vertinu išeivijoje esančių kariškių skelbiamą heroizmą: jis nėra pirmos rūšies. Pirmaeiliai herojai žuvo ir žūsta Lietuvoje. Gal dėl netinkamos kondicijos, treningo stokos ir reikalingumo svetur – pateisinama civilinių Lietuvos gyventojų išeivija. Bet jie tebus antraeiliai herojai. Kartais aš prisimenu mano kapitono riestanosį veidą. Jis įsidėjo į kišenes kelis sumuštinis, užtaisytą pistoletą, dvi ropes, ramiai atsibučiavo su šeima, ir nužingsniavo pavojingais keliais, tarytum į maneivrus.

Vokietijoje vargau ir slėpiausi nuo bombų, kaip ir daugelis. Atėjus amerikiečiams, dirbau įvairiuose meniniuose sambūriuose (Augsburgo dramos teatras, Hanau „Atžalynas“, Meno ansamblis „Sietynas“, meno ansamblis „Dainava“, literarinis kabaretas „Klumpė“ ir kt.). 1947 m. leidykla „Patria“ išleido mano novelių knygą *Nuodėguliai ir kibirkštys*, kurioje tilpo ir vienaveiksmė pjesė *Vieną vakarą*. 1948 m. žurnalas *Aidai* išspausdino draminę legendą *Živilę*. Mano literatūrinuose bandymuose didelį vaidmenį suvaidino poeto ir kritiko H. Radausko pastabos. Jos buvo žiaurios, bet teisingos.

Amerikoje bandau padėti Amerikai dirbdamas fabrikuose, kaip ir daugelis. Gerai, kad jaunystėje domėjausi sportu. Blogai, kad neįsidėjau į galvą vieno žymaus Vilniaus aiškiaregio žodžių ir nesimokiau angliškai. Džiaugiuos, kad už nuspaustą pirštą fabrike man buvo išmokėta kompensacija. Įsigijau radijo aparatą su F. M. bangomis, fonografą su mėgiamų kompozitorių kūrinių ir keletą vertingų meno leidinių. Atseit pasaulyje tebegalioja pusiausvyros dėsnis. Mano amerikinė veikla kultūrinėje srityje žinoma iš laikraščių.

Klausimai

Kas jus labiausiai palenkė į draminę kūrybą?

– Pirmiausia – susižavėjimas mano tėvo dramine kūryba. Jis rašė patriotines dramas, ir pats jas statė būdamas Amatų mokyklos direktoriumi Kaišiadoryse (stebiuos, kad jis nėra įtrauktas į *Rašytojų*

Kalendorių). Mane priblokšdavo jo režisūriniai efektai. Aktoriai scenoje kirsdavo tikrus rugius, speciali mašina paleisdavo pūkus, vaizduojančius sniegą, ir pūkai prilipdavo prie puošnių pirmos eilės žiūrovų drabužių (pirmoje eilėje sėdėdavo, kaip paprastai, garbingi miestelio atstovai: klebonas, notaras, policijos vadas ir įvairios bei puikios ponios). Veikalo herojė skandindavosi skylėje grindyse (Nemune), ir ten pat (skylėje) tupintis berniukas kilsterėdavo selterio butelį, ir iš jo tyško vandens lašai nuo paskenduolės kūno. Šitie efektai ir man, ir daugeliui išspausdavo estetinio pasigėrėjimo ašaras. Antra – piniginis nepriteklis. Pradėjau rašyti radijo vaidinimus. Pats juos režisuodamas, ir juose vaidindavau. Trečia – draugų patarimai rašyti sau. Taip gimė pjesė *Julijana*. Rašyti sau – man patiko.

Kaip jūs sudarote sau siužetus ir charakterius?

– Siužetų – tūkstančiai. Jei rašytojas turi šiokią tokią vaizduotę, jis neverks dėl siužeto. Svarbu, ar siužetas tinka rašytojo pasirinktajai tematikai ir jo pasaulėžvalgai (jeigu jis ją turi). Ir kituose menuose, ir dramatinėje kūryboje nemėgstu „objektyvinio“, „taip, kaip gyvenime“, vaizdavimo būdo. Jis kvepia „vaizdeliu“, pasyvumu, pritaikomąja štrauso ramybe ir individualybės stoka. Dažniausia šitos rūšies darbai būna nemeniški. Rašytojas privalo laužti bet kurią tematiką per jo gyvenamosios epochos prizmę, ir jo požiūris į ją – neišvengiamas. Mūsų gerųjų rašytojų veikaluose, kur tematika nedabartinė, tarytum išbraukianti savąjį „aš“, vis dėlto atsispindi dabartinė epocha ir rašytojo reakcija per ją. Todėl jie eina po ranka su rašytojų veikalais, kur sprendžiamas „aš“ visatoje. Dabartinio herojaus reikalauja Sruoga savo istorinėse dramose, dabartinė nostalgija sunkiasi iš Nykos-Niliūno simfonijų ir Nagio naktų, ir dabartinę gražaus ir žūstančio pasaulio mohikanišką strėlę paleidžia į dangų Radauskas. O jie tokie tarpusavy skirtingi.

Reikia tik praplaukti pro Scilę ir Charibdę. Nesudužti į uolas. Šitos uolos – abejotinos momento dogmos arba senųjų dogmų isteriškas pritaikymas dabarčiai. Būti savo epochoje ir būti amžinoje žmogaus gyvenimo tėkmėje – kiekvieno padoraus rašytojo uždavinys. Esu pesimistas. Tačiau tikiu Žmogaus, iš didžiosios raidės, verte ir jo galėjimu išsilaikyti šlykščiausiose situacijose. Pagal tai formuoju savo siužetus ir surandu charakterius. Dar stengiuosi konstruoti savo dramas taip, kad jų architektonika daugiausia atitiktų mūsų epochą.

Kokiomis aplinkybėmis jums geriausiai sekasi kurti?

– Galvoju, kad pakenčiamai kurčiau A. Panemunėje, mano tėvo vasarnamyje, prie Nemuno. Neblogai būtų ir Palangoje, retkarčiais žvilgterėjus į jūrą. Pagaliau pasitenkinčiau ir pakaitalais. Sakykime, Kalifornija ar Florida. Deja, aplinkybės pasirenka mane, o ne aš jas. Išsitreniravau kurti šapoje* darbo metu. Namie belieka tik užrašyti.

Tik mano bosai kiekvienoje šapoje nutaria, kad esu padorus, bet neprogresuojantis darbininkas. Toks – simpatingas laukinis.

Kodėl yra toks badas draminių veikalų lietuviškiems profesionalų ir mėgėjų teatrams? Ką reiktų daryti jam pašalinti?

– Dramos veikalų badas priklauso nuo bendros situacijos. Apie tai pakankamai prirašyta laikraščiuose ir žurnaluose. Mano kuklia nuomone, kaltė krinta ir dramaturgams, ir mūsų vadovaujamoms institucijoms. Kai kurie mūsų dramaturgai, ir apskritai kai kurie rašytojai nesidomi dabartine, juos

* Įstaigoje, dirbtuvėje (angl. *shop*).

supančia kultūra. Todėl toks ryškus kontrastas tarp besiveržiančių ir rezignavusių. Rezignavusieji savo blogus darbelius įdeda į puošnų karstą. V. Kudirkos žodžiai „iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“ muša per galvutes tuos, kurie galvoja, kad iš viso reikia rašyti praeitiniu, išbandytu pseudopatriotiniu būdu. Šitaip iškilmingai save belaidojant būna linksmy nutikimų. Rašytojų draugijoje sutupia patentuoti grafomanai, laikraščiai spausdina neregėto kvailumo rašinius, o jury komisijos pripažįsta europėjinio masto tokias [keverzones], kurias nepriklausomoje Lietuvoje talpintų nebent *10 centų*. O besiveržiantieji žengia puikiai. Jų darbuose juntama Vakarų kultūros ir lietuviškumo sintezė (čia jau vėliavą neša poetai).

Dramų badas juntamas ir todėl, kad bandantieji jas rašyti nemoka jų konstruoti. Drama – lyg Maillolio skulptūra. Ji gali būti moderniai paremta kriukiais, kaip Salvadoro Dali figūros. Bet nepadoru lipdyti masę, kuri tuojau subyra, ir stebėtojas suranda tai piršto, tai nosies, tai kurios kitos kūno dalies nuolaužas. Dar dramaturgas privalo pažinti teatrą. (Viešpatie, kokios senos tiesos!) Nebūtina, kad dramaturgas būtų aktorius. Bet būtina, ir teoretiškai, ir praktiškai, pažinti teatrą. Kitaip... Vienas dramaturgas dar Vokietijoje rašė dramas, kurios scenoje eitų po 6 valandas. Kitas – išvesdavo ir įvesdavo savo herojus maždaug šitokiu būdu: „Ei, Jonai, bėk laukan, matai, karvė rūtų darželį trypia“. „Taigi, eju pro šalį, pamačiau žiburį, ir užėjau“. Anot Valančiaus, ką veiksi neužėjęs.

Mūsų vadovaujamos institucijos šauniai rūpinasi kova dėl Lietuvos išlaisvinimo. Jos Vokietijoje rūpinosi išeivio fizine egzistencija. Dabar kultūrininkai palikti raumenų malonei. Dar išsilaiko reprezentuojantieji save svetimiesiems. Norintieji reprezentuoti save saviesiems murkdosi kovos už laisvę klampynėje ir rimtai svarsto pomirtinio gyvenimo problemą. Bijau, kad mūsų valdžia, atsidūrusi laisvoje Lietuvoje, išgyvens nemalonus akimirkas. Pusė jos pavaldinių kalbės rusiškai, pusė – angliškai.

Ką reikia daryti?

Rašyti pakenčiamas dramas ir įsisąmoninti, kad kultūrininkų palaikymas nėra labdarybė, o būtinas mūsų egzistencijos reikalas.

Ką toliau planuojate kurti?

– Galutinai sutvarkiau savo dramą iš pirmojo bolševikmečio *Paskutinis tardymas*. Ji iškilmingai guli stalčiuje. Atidaviau leidyklai „Terra“ Chicagoje prozos veikalą *Šventoji Inga*. Atrodo, kad dramas rašyti neverta. Bandysiu verstis proza. Esu užmanęs ilgesnę apysaką *Vilnius mano miestas*. Tuo tarpu sėdžiu Brooklyne prie šeimos židinio ir dairausi darbelio. Kur galima galvoti, kur bosas nepiktas, kur būčiau simpatingas laukinis.

1951